

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA VE 20. STOLETÍ

Klára Woitschová

NÁRODNÍ
MUZEUM

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA VE 20. STOLETÍ

Klára Woitschová

NÁRODNÍ
MUZEUM

Národní muzeum
Praha 2024

Recenzent:

Mgr. Jan Kahuda, Ph.D.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/15.I.a, 00023272).

Na obálce průhled chodbou terezinského depozitáře ANM. Foto ANM.

© Národní muzeum 2024

© Klára Woitschová 2024

978-80-7036-841-1

OBSAH

ÚVOD	7
-------------------	---

KAPITOLA I.

Na cestě k modernitě	13
Vydavatel a teoretik Václav Hrubý	29

KAPITOLA II.

Poklidná meziválečná léta	31
Historik a editor Karel Stloukal	52
Válečný vysloužilce Leopold Reichmann	54

KAPITOLA III.

Na hraně existence	57
Levicový historik Jaroslav Charvát	81

KAPITOLA IV.

Poválečné nadechnutí	83
Tichý pracovník Rudolf Vindiš	101

KAPITOLA V.

Nový začátek	103
Archivní vizionář Aleš Chalupa	145

KAPITOLA VI.

Střídání stráží	147
Knihovník a heraldik Pavel R. Pokorný	161

KAPITOLA VII.

Na přelomu věků	163
Bankovní úředník a funerolog Jeroným Lány	192

KAPITOLA VIII.

Na nové vlně	195
Výtvarnice a strážkyně badatelny Marie Semrádová	208

ZÁVĚR	211
Odborní pracovníci Archivu Národního muzea 1916–2024	217
Archive of the National Museum 1846–2016 (Resumé)	223
Seznam zkratk	229
Seznam pramenů a literatury	231
 OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	 239

ÚVOD

Britský historik Eric Hobsbawm ozdobil 19. století epitetem *dlouhé* a podle něj končilo až v okamžiku vypuknutí první světové války v roce 1914. V Archivu Národního muzea trvalo dokonce ještě o rok déle a definitivně končí teprve chvílí, kdy odešel jeho dlouholetý pracovník Václav Schulz do zasloužené penze. Právě v tomto momentu začíná totiž dlouhodobý proces přerodu sbírky písemností Národního muzea v moderní archivní pracoviště. Příběh muzejního archivu v dlouhém století jsme mohli sledovat v knize Mileny Běličové¹ a nyní na něj navazujeme dějinami Archivu Národního muzea ve 20. století.

V následujících kapitolách budeme sledovat vývoj archivu v letech 1915–2016, čímž sice mírně překročíme názvem ohraničené období, ale rok 2016 byl pro archiv důležitý hned ve dvou ohledech. Oslavil 170. výročí své existence a k 1. březnu pak pracoviště převzala nová vedoucí, autorka této publikace.

Jednotlivé kapitoly odpovídají funkčním obdobím vedoucích pracovníků (Václav Hrubý, Karel Stloukal, Jaroslav Charvát, Rudolf Vindiš, Aleš Chalupa, Vladimír Růžek, Jaroslav Čechura, Milena Běličová). Podobně jako v ostatních svazcích řady *Z dějin Národního muzea* jsou i zde za kapitolami umístěny medailonky již nežijících významných či zajímavých pracovníků spojených s dějinami Archivu Národního muzea. Počet medailonků je nutně omezený, stejně jako ani v textu samotném nebylo možno zmínit všechny pracovníky, kteří archivem prošli. V závěru knihy je tedy připojen soupis všech, kdo v archivu působili coby zaměstnanci během sledovaného období. Součástí všech kapitol jsou také přepisy *in extenso* vybraných dokumentů – výběr těchto písemností byl do jisté míry subjektivní, nicméně přednost dostaly ty, které byly určující pro postavení archivu v muzejní struktuře, formulující teoretické postuláty pro činnost pracoviště či písemnosti dobově typické či zajímavé.

Naším cílem je představit především institucionální dějiny Archivu Národního muzea. Není však samozřejmě možné omezit se pouze na výčet jednotlivých událostí, i když ani v takovém případě by nebyla o zajímavé a někdy i dobrodružné momenty nouze. Dějiny pracoviště jsou tedy v jednotlivých obdobích sledovány hned z několika aspektů. Prvním kontextem je souvislost s dějinami Národního muzea. Archiv „trpěl“ se svou mateřskou institucí ve všech ohledech správních

1 Milena BĚLIČOVÁ, *Archiv Národního muzea v 19. století*, Praha, 2023.

a ekonomických. Pouze během několika let druhé světové války bylo toto pouto narušeno, jak o tom budeme podrobněji hovořit v příslušné kapitole.

Širší souvislosti a další nepřehlédnutelné vlivy přinášejí události „velkých“ československých a českých dějin. Jak uvidíme, některé události se projeví v archivu okamžitě či pouze s minimální časovou prodlevou (především v dobách revolučních či jinak vypjatých událostí), vliv jiných se mohl projevit až s velkým časovým odstupem.

Nové podněty do dějin archivu přineslo nepochybně i legislativní a institucionální zakotvení českého archivnictví a vývoj archivní teorie. Jedním z hlavních úkolů této knihy je tedy rozpoznat a analyzovat konkrétní události dějin muzejního archivu právě v těchto souvislostech.

Ve výkladu klademe důraz i na jednotlivé osobnosti, ať již to byli vedoucí archivu, či jeho řadoví pracovníci, protože je zřejmé, že právě oni měli silný formativní vliv na utváření charakteru svého pracoviště a zároveň často přinášeli i četné přesahy do mimoarchivního a mimomuzejního prostředí.

Jako hlavní pramen posloužil fond Registratura Národního muzea, resp. fond Registratura Národního muzea – Archivu Národního muzea.² Zde jsou v poměrně kompletní podobě dochovány písemnosti přišlé do archivu i ty z něj odcházející, či případně i dokumenty interní povahy. Některé části obou registratur jsou uspořádané, jiné dosud nikoli, tyto části jsou tedy i rozdílně citovány, čímž vzniká zdánlivá nejednotnost citací tohoto pramene. Bylo čerpáno i z osobních fondů pracovníků archivu, především Karla Stloukala a Aleše Chalupy.³ K osvětlení mimořádně komplikované situace Archivu Národního muzea v době druhé světové války byly využity i prameny uložené v Národním archivu, ať již to byly písemnosti Úřadu říšského protektora, či osobní fond jednoho z tehdejších nejvyšších představitelů německého archivnictví u nás, Joachima Prochna.⁴

Literatura k dějinám archivnictví či archivních institucí ve 20. století není dosud příliš hojná. Pomineme-li klasické učebnice archivnictví,⁵ pak je jistě třeba zmínit dosud nejnovější přírůstek podstatným způsobem obohacující naše poznání meziválečného vývoje archivnictví u nás, a sice publikaci Tomáše Veličky *Archivnictví v meziválečném Československu (1918–1939)*.⁶ Zde jsou díl-

2 Archiv Národního muzea (dále ANM), fond Národní muzeum 1818–1960 (dále RNM); ANM, fond Registratura Národního muzea – Archivu Národního muzea (1843) 1846–2016 (dále ANM-RNM).

3 ANM, fond Stloukal Karel 1887–1957, fond Chalupa Aleš 1924–1993.

4 Národní archiv (dále NA), fond Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě (1892) 1939–1945 (1950); tamtéž, fond Prochno Jáchym, Dr. (1895–1945).

5 Jirina ŠŤOURAČOVÁ, *Archivnictví*, Brno, 2013.

6 Tomáš VELÍČKA, *Archivnictví v meziválečném Československu (1918–1939). Středoevropské kontexty. Politika. Profesionalizace*, Ústí nad Labem, 2023.

čím způsobem reflektovány i některé konkrétní události v muzejním archivu, podstatnější je ovšem celkový kontext vývoje našeho archivnictví v dotčené době.

Inspirativní způsobem zpracování či pojetím mohou být i zpracování dějin některých jiných archivních pracovišť. Při příležitosti otevření archivního komplexu na pražském Chodovci vznikly dějiny Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu), reprezentativní, bohatě ilustrovaná publikace *Aby na nic a nikoho nebylo zapomenuto*.⁷ Výpravná kniha vznikla i ke století trvání Archivu Pražského hradu.⁸ Striktně odbornou prací jsou naopak *Dějiny ústředního archivu českého státu* Josefa Kollmanna.⁹ Celá řada archivů publikovala své dějiny alespoň v přehledové formě v průvodcích po svých fondech, které byly vydávány ve 2. polovině 20. století. Tak tomu ostatně bylo i v případě Archivu Národního muzea, jak o tom ještě bude řeč dále v textu.¹⁰

Muzejní dějiny 20. století se předmětem zájmu staly již vícekrát v různé formě. Dosud využívané jsou dva sborníky k výročí muzea z roku 1948 (vyšlý 1949) a 1968.¹¹ Z monografických zpracování je třeba jmenovat práci *Obraz vlasti Karla Sklenáře*, v níž je však větší důraz kladen na 19. století, a novější monografii *Národní muzeum v éře Československa*, která vznikla v souvislosti s oslavami dvoustého výročí existence muzea.¹² V obou pracích je kladen důraz na všeobecné aspekty vývoje muzea, nicméně jsou zde reflektovány i nejdůležitější události z dějin archivu. Zcela specifickým zdrojem je výklad knihovníka Jaroslava Švehly *Bomby kolem Pantheonu*,¹³ který vznikl v těsně poválečné době a je spíše než odbornou knihou autorovou reflexí prožitých událostí a jakýmsi pokusem o vyrovnání se s válečnými traumaty.

Velmi užitečný zdroj informací představují zprávy o činnosti jednotlivých společenskovedních oddělení Národního muzea, které byly každoročně publikovány na stránkách Časopisu Národního muzea. Jejich autory byli vedoucí

7 KOL. AUTORŮ, *Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto. K jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004*, Praha, 2004.

8 Martin HALATA, *Hradu a obci. Sto let Archivu Pražského hradu 1920–2020*, Praha, 2020.

9 Josef KOLLMANN, *Dějiny ústředního archivu českého státu*, Praha, 1992.

10 Na tomto místě pouze připomeňme, že pro tištěné vydání byla stať věnovaná dějinám pracoviště zkrácena na naprosté minimum, mnohem rozsáhlejší a obsažnější je původní rukopis tohoto textu, který je dnes zachován v ANM, RNM-ANM, kart. 60. Aleš CHALUPA; Milena BĚLIČOVÁ; Jaroslav ČECHURA; Marie RYANTOVÁ, *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*, Praha, 1998.

11 Gustav SKALSKÝ a kol., *Národní muzeum 1818–1948*, Praha, 1949 a Miroslav BURIAN; Jiří ŠPĚT (red.), *Sto padesát let Národního muzea. Sborník příspěvků k jeho dějinám a významu*, Praha, 1968.

12 Karel SKLENÁŘ, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha, 2001 a Klára WOITSCHOVÁ; Libor JŮN, *Národní muzeum v éře Československa*, Praha, 2019.

13 Jaroslav ŠVEHLA, *Bomby kolem Pantheonu*, Praha, 1946.

těchto oddělení a kvalita i informační bohatství jednotlivých textů do jisté míry odvisely od pečlivosti autorů, obecně však tyto texty představují spolehlivou kostru pro výklad dějin kteréhokoli oddělení. Tyto zprávy byly publikovány v letech 1957–1997,¹⁴ později přebraly jejich funkci výroční zprávy o činnosti Archivu Národního muzea, které vznikaly jako podklad pro výroční zprávu o činnosti celého muzea i pro archivní správu ministerstva vnitra a jsou uloženy v archivní registratuře.

Pro dějiny archivu vznikla i celá řada příležitostných studií, jejichž námětem jsou vybrané segmenty dějin pracoviště a jejichž autory a autorkami byli většinou pracovníci a pracovnice archivu.¹⁵ Na tyto i další odkazujeme průběžně v textu.

Kniha by nevznikla nebýt mnohých inspirací všech současných muzejních archivářů, obzvláště nápomocné byly podněty Mileny Běličové a Libora Jůna. Svými vzpomínkami přispěli i Alena Šubrtová a Vladimír Růžek. Svými archivními rešeršemi a radou pomohli Marie Malivánková Wasková (Archiv města Plzně), Jitka Měřinská (Archiv MU Brno) a Michal Pehr (ÚSTR).

Oč bylo 20. století kratší, o to bylo v muzejním archivu bohatší na nejruznější události a někdy i dramatické zvraty. V jistém protikladu vůči nim stojí

14 Rudolf VINDIŠ, *Archiv Národního muzea v roce 1957*, ČNM-H, 1958, s. 233–235; TÝŽ, *Archiv Národního muzea v roce 1958*, ČNM-H, 1959, s. 116–118; Aleš CHALUPA, *Archiv Národního muzea v roce 1959*, ČNM-H, 1960, s. 108–109; TÝŽ, *Archiv Národního muzea v r. 1960*, ČNM-H, 1961, s. 106–107; TÝŽ, *Archiv Národního muzea – zpráva o činnosti v letech 1961–1962*, ČNM-H, 1963, s. 236–237; TÝŽ, *Archiv Národního muzea v roce 1963*, ČNM-H, 1964, s. 56–57; TÝŽ, *Archiv Národního muzea v roce 1964*, ČNM-H, 1965, s. 59–60; TÝŽ, *Archiv Národního muzea v roce 1965*, ČNM-H, 1966, s. 131; TÝŽ, *Archiv Národního muzea v roce 1966*, ČNM-H, 1967, s. 59–60; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1971, s. 137–142; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1972, s. 105–106; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1973, s. 112–113; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1974, s. 94–95; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1975, s. 88–89; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1976, s. 50–51; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1977, s. 105–107; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1978, s. 102–103; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1979, s. 111–113; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1980, s. 110–113; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1981, s. 107–109; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1982, s. 112–114; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1983, s. 87–89; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1984, s. 232–233; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1984, s. 225–226; Jaroslav ČECHURA, *Archiv*, ČNM-H, 1987, s. 102–103; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1988, s. 182–184; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1989, s. 218–219; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1990, s. 126–127; Jaroslav ČECHURA; Marie RYANTOVÁ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1991, s. 123–124; Jaroslav ČECHURA, *Archiv*, ČNM-H, 1992, s. 127; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1993, s. 63; TÝŽ, *Archiv Národního muzea*, ČNM-H, 1994, s. 121–122.

15 Aleš CHALUPA, *Archiv Národního muzea v jubilejním roce. (Ke 150. výročí založení Národního muzea)*, Archivní časopis 18, 1968, č. 1, s. 6–15; Milena BĚLIČOVÁ, *Archiv Národního muzea v povodni*, ČNM-H 172, 2003, č. 1–2, s. 101–106; TÁŽ, *160 let Archivu Národního muzea*, ČNM-H 175, 2006, č. 1–2, s. 79–87 a mnohé další, na něž průběžně odkazujeme v textu.

každodenní trpělivé a usilovné snažení archivářů. Kořením našeho výkladu jsou právě prvně zmíněné výrazné události, bez onoho základu vytvořeného mnohdy nenápadnou prací několika generací pracovníků archivu by žádného příběhu muzejního archivu nebylo. Odhalme jej právě na jejich počest.

KAPITOLA I.

NA CESTĚ K MODERNITĚ

Když Bohumil Němec, tehdejší jednatel Společnosti Národního muzea, dával vědět počátkem roku 1915 Václavu Hrubému, že byl přijat trvale do služeb muzejního archivu s titulem amanuensa,¹ nabádal jej, aby „*plnil úřední své povinnosti i dále co nejbedlivěji, měl při tom vždy na zřeteli zdar a prospěch ... ústavu.*“² Němcovo téměř otcovské ponaučení však snad ani nebylo nutné. Hrubý, absolvent Institutu pro rakouský dějezpýt, předního archivního učiliště monarchie, kde se posluchači seznamovali s nejmodernějšími metodami pomocných věd historických, nebyl již tou dobou v muzejní službě žádným nováčkem³ a svou práci vykonával k plné spokojenosti jak svého bezprostředního nadřízeného, muzejního archiváře Václava Schulze, tak i inspektora archivu Kamila Krofty. Rok 1915 byl nakonec pro vývoj jeho muzejní kariéry rozhodující, dosud pomalý postup v úřední hierarchii muzea dosáhl svého vrcholu a na jeho konci byl, s platností od nového kalendářního roku, jmenován vedoucím archivu s titulem adjunkta.⁴ Od 1. ledna 1916 byl tedy Václav Hrubý ustanoven správcem archivu, jak ale bylo ve jmenování zdůrazněno, prozatím bez nároku na zvýšení „požitků“. To bylo v muzejní praxi běžné: pokud to chod instituce či odsloužená léta zaměstnance vyžadovaly, úředníci obdrželi potřebné odpovídající úřední zařazení, ale jejich plat i nadále odpovídal tomu předcházejícímu. Ze strany muzejních orgánů se jednalo o zjevnou nespravedlnost, která ovšem byla způsobena neustálým tísnivým nedostatkem finančních prostředků, který se navíc dostal během války až na kritickou mez a málem skončil krachem Společnosti Národního muzea.⁵

1 Jeden ze stupňů muzejní úřednické hierarchie, můžeme překládat jako kopista.

2 ANM, RNM, 1915, č. 54, výbor Společnosti NM Václavu Hrubému, 1. 2. 1915.

3 Asistentem se stal v roce 1909, amanuensem v roce 1914 a v roce 1915 byl jmenován adjunktem, srv. Milena BĚLIČOVÁ, *Archiv Národního muzea v 19. století*, Praha, 2023, s. 133 nn (s. 135 nn této knihy).

4 ANM, RNM, 1915, č. 2106, správní výbor V. Hrubému, 29. 11. 1915.

5 Obdobnou situaci zažil i Václav Schulz, kdy sice obdržel titul ředitele, nicméně plat odpovídal mnohem nižšímu úřednímu zařazení. Srv. Milena BĚLIČOVÁ, *Archiv Národního muzea v 19. století*, Praha, 2023, s. 135 (s. 137 této knihy).

Václav Schulz se nechal vystřídat po sedmatřiceti letech věrné služby v muzeu. Rozhodnutí odejít v něm zrálo již nějakou dobu, koneckonců o penzionování žádal poprvé již v roce 1913, ale tehdy výbor Společnosti jeho žádost neschválil a přesvědčil Schulze, aby ještě zůstal.⁶ Nyní se mohl spolehnout, že jeho mladší kolegové „zajistě se přičiní, aby za laskavé pomoci pana inspektora, v počaté práci řádně pokračovali.“⁷ A připomíná také probíhající válečný konflikt, který mimo jiné ohrožoval mladého archiváře odvedením na frontu. Nejednalo se pouze o teoretické nebezpečí, vojenská správa se o Hrubého opakovaně zajímala, muzejní kanceláři se ovšem dařilo jeho i některé výše postavené muzejní úředníky držet mimo bojiště.⁸ Nástupem Václava Hrubého do čela muzejního archivu se toto pracoviště vydalo na cestu modernizace a zahájilo svůj přerod z muzejní sbírky písemností ve skutečný archiv. Vůdčím principem při budování bohatství jeho písemností se stal definitivně provenienční princip. Víceméně bezvýhradné přijímání tohoto teoretického základu pro péči o archiválie u nás se ovšem stalo zároveň úhelným kamenem existence muzejního archivu na mnoho dalších let a v konečném důsledku se mohlo stát i důvodem jeho úplného zániku. Nepředbíhejme však.

Václav Hrubý měl k dispozici ještě dalšího kolegu, Gustava Skalského, který byl jmenován asistentem v archivu s výminkou, že bude vypomáhat v souladu se svým odborným zájmem ještě v numismatické sbírce. K ní však tendovaly Skalského odborné zájmy čím dál silněji, až nakonec jeho angažmá v archivu skončilo a byl jmenován správcem právě této jemu nejbližší sbírky.⁹ Pro výkon neodborných prací byl určen sluha¹⁰ Jaroslav Zámeš, o jehož služby se archiv dělil s muzejní kanceláří.¹¹ Další významnou osobností se silným mandátem ovlivňovat dění v archivu, jakkoli nebyl přímo jeho zaměstnancem, byl historik a později politik, a dokonce ministr Kamil Krofta, inspektor muzejních sbírek. Jen připomeňme, že pozice inspektorů byly zřízeny při jednotlivých muzejních sbírkách, vždy se jednalo o respektovanou osobnost v daném oboru, která měla z pověření muzejního prezidia dozírat na veškeré (sbírkové, provozní, technické)

6 ANM, RNM, 1913, č. 2381, V. Schulz muzejní správě, 8. 12. 1913.

7 ANM, RNM, 1915, č. 1920, žádost V. Schulze o penzionování, 10. 11. 1915.

8 Spolu s V. Hrubým se ještě jednalo o knihovníka Antonína Dolenského. Jiní takové štěstí neměli, například další z knihovníků Josef Volf musel vojenské povinnosti plnit, stejně jako další z úředníků knihovny, Emil Axman či entomolog Jan Obenberger. Naštěstí se však většinou neúčastnili přímých bojů a z válečného nasazení se všichni povolání vrátili bez fyzické újmy. Naposledy srv. např. ANM, RNM, 1918, b. č., usneseno ve schůzi správního výboru, 23. 2. 1918. o prvoválečných poměrech v Národním muzeu srv. Theodor SATURNÍK, *Národní museum za války a po válce*, Praha, 1924.

9 ANM, RNM, 1920, b. č., Z. Nejedlý správnímu výboru Společnosti NM, 22. 9. 1920.

10 Jako sluhové byli titulováni neodborní pracovníci muzea.

11 ANM, RNM, 1915, č. 713, usnesení výboru Společnosti NM, 30. 3. 1915.

aspekty chodu svěřeného oddělení. Tito inspektori také připojovali svůj souhlas (či případně nesouhlas) se všemi požadavky z jednotlivých oddělení vůči muzejnímu výboru. V roce 1920 byl Kamil Krofta povolán do diplomatických služeb jako velvyslanec u Svatého stolce a za inspektora archivní sbírky byl určen Zdeněk Nejedlý, který již podobnou funkci zastával ve sbírkách historické archeologie, a navíc sám v počátcích své kariéry v archivu pracoval, jeho agendu tedy dobře znal.¹² V roce 1921 se pak v archivu objevila nová posila, Karel Stloukal. Měl již za sebou třináctiměsíční praxi v zemském archivu, později působil na ministerstvu zahraničí, „*poněvadž však služba ta jej odvádí od oblíbených jeho prací historických, ... hledá příležitost, aby se mohl vrátiti k práci historické, kterou si obral za svůj životní úkol ...*“.¹³ Za jeho přijetí se přimlouval profesor Gustav Friedrich a doporučoval ho i Zdeněk Nejedlý, reference byly vskutku velmi vřelé a vyzdvihovaly jak Stloukalovu dosavadní odbornou práci, tak také jeho jazykovou erudici (ovládal osm jazyků).¹⁴ V nastalé časové nouzi bylo upuštěno od konkurzu a Karel Stloukal nastoupil 12. ledna 1921.¹⁵ Tím byl archiv na další období stabilizován a jména jak interních zaměstnanců, tak i archivního inspektora představovala záruku, že muzejní sbírka archiválií bude spravována skutečně v souladu s nejnovějšími poznatky archivní teorie.

Podívejme se nyní podrobněji na některé aspekty každodenního fungování muzejního archivu pod vedením Václava Hrubého v prvních letech existence první Československé republiky. Víme, že prostorové problémy provázely muzejní budovu již od chvíle jejího postavení. Země Česká jako majitelka budovy rozhodovala o jejím obsazení a kromě Národního muzea v ní sídlily ještě další instituce, Zemský archiv a Česká akademie věd a umění. Čas od času však poskytl přístřeší i dalším menším korporacím. Archiv měl v muzejní budově na Václavském náměstí přiděleno celkem šest místností: tři ve spodním přízemí a větší rohový sál ve zvýšeném přízemí, které sloužily jako depozitáře, a dvě pracovny, v každém přízemí jednu. Na pokyn země České však byl archiv o jednu ze svých pracoven (tu v nižším podlaží) ochuzen, když do ní byl umístěn tzv. archiv ruských legii.¹⁶ Soužití obou institucí nebylo bezproblémové, a tak v září 1920 nastal dle Hrubého čas se s tímto podnájemníkem rozloučit. Stěžoval si například, že správci hostující instituce často odnášeli klíče od své místnosti, z níž

12 ANM, RNM, 1920, b. č., usnesení správního výboru, 24. 3. 1920.

13 ANM, RNM, 1920, č. 1239, doporučující dopis G. Friedricha, 9. 11. 1920.

14 ANM, RNM, 1920, č. 1246, B. Němec informuje zemský správní výbor, 9. 11. 1920.

15 ANM, RNM, 1921, č. 89, správa muzea zemskému správnímu výboru, 14. 1. 1921.

16 Oficiální název tohoto celku byl Ruský zahraniční historický archiv, jednou z jehož součástí byl i tzv. kozácký archiv, a jednalo se o dokumentační sbírku písemností dovezených k nám emigranty z Ruska, resp. Sovětského svazu. Nejnověji srv. Tomáš VELÍČKA, *Archivnictví v meziválečném Československu (1918–1939). Středoevropské kontexty, politika, profesionalizace*, Praha, 2024, s. 104–108.

však vedl jediný vstup do archivního depozitáře, čímž se neustále komplikovala činnost muzejního archivu. Zprvu čilá aktivita ve vypůjčené místnosti také postupně ustávala, a navíc dostal vlastní místnosti ve Štefánikových kasárnách.¹⁷ Do uvolněné místnosti se však výhledově počítalo s umístěním numismatického kabinetu pod vedením G. Skalského, protože v původních místnostech určených numismatice se v zimě netopilo a nebylo možné tam pracovat.¹⁸

A hovoříme-li o archivu ruských legií, zmiňme se ještě o dalším archivu, který (kromě Archivu země České) našel útočiště v muzejní budově. Od roku 1919 zde sídlil také Archiv národního osvobození, zvaný v muzejních pramenech archiv českých legií.¹⁹ Jeho umístění nešlo na vrub muzejního archivu, bylo mu totiž přiděleno bývalé skladiště mineralogického oddělení. Ze všech archivů v budově byl na tom tento asi nejhůře. Jak líčil o několik let později jednatel muzejní společnosti Karel Domin: „*Správce archivu legií poukazuje k tomu, že v malé úřadovně ... pracuje osm lidí, což zabraňuje jakékoliv systematické činnosti. Ve zmíněné místnosti úřadují čtyři důstojníci, 2 písárky na stoji, 1 oficiant a 1 zřízenec, takže při práci vlastně překáží jeden druhému ... Význam archivu čes. legií ovšem kritickým nedostatek místa velmi trpí, poněvadž nemůže být učiněn přístupným vědeckému bádání, není také místa, kde by vědečtí badatelé i cizinci, kteří archiv legií pro své účely vyhledávají, mohli pracovati.*“²⁰

Vraťme se však zpět k muzejnímu archivu. Z výročních zpráv jsme informováni o výši rozpočtu, kterým mohl disponovat. V posledním válečném roce, v době kritického a pro muzeum málem fatálního nedostatku financí, to bylo pouhých 450 korun, v dalších letech se rozpočet zvýšil na 1000 korun, z nichž vždy 900 bylo určeno na rozmnožování sbírek a zbytek na drobná vydání.²¹ Výše přidělených prostředků byla zhruba srovnatelná s ostatními menšími sbírkami, větší oddělení disponovala rozpočtem mnohonásobně vyšším.

Co bylo společné pro všechna muzejní pracoviště, byly opravdu spartánské pracovní podmínky, především v zimním období. Muzejní společnost neměla na nákup otopu, navíc ve válečných letech jej nebylo možno sehnat, ani pokud by na něj prostředky byly. V zimě roku 1917 byly podmínky již tak nesnesitelné, že muzejní archiváři i badatelé museli využít pohostinství pracovny Zemského archivu, který byl také v muzejní budově umístěn. Krušné podmínky líčí Václav Hrubý: „*Poněvadž pro nedostatek uhlí k vytopení archivní pracovny je nyní úředníkům archivním úřadovati v místnostech zemského archivu království Českého*

17 ANM, RNM, 1920, b. č., V. Hrubý muzejnímu výboru, 21. 9. 1920.

18 ANM, RNM, 1920, b. č., Z. Nejedlý správnímu výboru Společnosti NM, 22. 9. 1920.

19 Tomáš VELÍČKA, *Archivnictví v meziválečném Československu (1918–1939). Středoevropské kontexty, politika, profesionalizace*, Praha, 2024, s. 99–102.

20 ANM, RNM, 1925, spis č. 19 – Archiv čes. legií – žádost o přidělení 1 místnosti v Museu.

21 ANM, RNM, 1918, 1919, 1920, výroční zprávy za léta 1918, 1919 a 1920.

*a oni jsou přecházením z vytopeného archivu zemského do archivu muzejního přes dvůr a řadu chodeb ohrožování na zdraví ...*²² Archiv země České byl i v krušných válečných letech přece jen lépe materiálně zabezpečen a podmínky zde byly o něco snesitelnější, nepřízeň počasí dala alespoň pro tento moment zapomenout na drobné rozmišky, které jinak občas mezi pracovníky muzea a zemského archivu panovaly.²³

Úřední hodiny byly denně od půl deváté do půl druhé, později téhož roku od devíti do jedné. V úterý a pátek ještě byly vypsány úřední hodiny od tří do šesti odpoledne, nicméně ty se odehrávaly v pobočce Zemského archivu v Bredovské ulici – nynější ulici Politických vězňů. Badatelům se ale nové archiválie předkládaly pouze v pondělí a ve čtvrtek. Mimopražští badatelé se měli předem ohlásit písemně a sdělit, o které písemnosti budou mít zájem.²⁴ Od ledna 1917 se badatelům, kteří chtěli předložit ke studiu více archiválií, doporučovalo vše objednat alespoň den předem, či nejpozději do 9. hodiny dne své návštěvy.²⁵ Důvodem těchto opatření byly právě technické obtíže způsobené nízkými teplotami a nepraktickým přenášením archiválií z jedné části muzea do druhé.

V roce 1918 využilo služeb archivu 27 badatelů (*„mimo úředníky zemského archivu království českého, kteří byli takřka stálými hostmi každodenními“*²⁶ – především se jednalo o Vladimíra Klecandu či Bedřicha Jenšovského), pro ostatní léta přesný počet neznáme, ale agenda byla zřejmě dosti obdobná, s postupným návratem k mírovým časům se pravděpodobně mírně zvyšovala. Ze zajímavých jmen se v badatelně můžeme setkat s muzejními knihovníky Antonínem Dolenským, Josefem Volfem a Čenkem Zíbrtem, či z řad regionálních badatelů a univerzitních profesorů např. s Gustavem Friedrichem, Josefem Dobiášem, Zdeňkem Nejedlým či Josefem V. Šimákem. Jako jediná badatelka-žena je jmenovitě zmíněna Milada Paulová.

Poměrně významnou součástí archivní agendy bylo v dané době také zapůjčování archiválií mimo archiv, a dokonce i mimo muzeum. Žadatel v tehdejší době nemusel nikterak prokazovat, že je schopen písemnosti adekvátně uložit či zabezpečit, stačilo pouze uvést účel, k němuž je potřeboval. Pokud se podrobněji podíváme na zdůvodnění těchto žádostí, pak se archiválie občas půjčovaly za účelem vystavení, ale daleko častěji šlo o běžnou badatelskou či

22 ANM, RNM, 1917, č. 1011, zpráva V. Hrubého výboru Společnosti NM, 30. 10. 1917.

23 O vzájemných každodenních drobných střetech mezi muzejníky a zemskými archiváři srv. ANM, Josef Volf, deníky.

24 ANM, RNM, 1917, č. 1011, Pravidla pro využívání muzejního archivu, 30. 10. 1917; tamtéž, č. 1152, zpráva V. Hrubého muzejnímu presidiu, 12. 12. 1917.

25 ANM, RNM, 1917, b. č., usnesení správního výboru, 22. 1. 1917.

26 ANM, RNM, 1918, b. č., výroční zpráva 1918, Archiv.

ediční činnost, které by se dnes odehrávaly standardně ve studovně archivu.²⁷ Jako muzejní specifikum ještě uveďme, že o jakémkoli půjčování rozhodoval výbor Společnosti NM, ovšem na základě dobrozdání správce archivu a inspektora sbírky. Bylo tomu tak z pochopitelných důvodů – Společnost NM byla výhradní majitelkou všech muzejních sbírek. Zatímco tato dočasná odloučení archiválií z archivu byla zpravidla schvalována, zcela jinou věcí byly případné žádosti o navrácení řádně nabytých (koupí či darem) archiválií zpět k původním registraturám. V těchto záležitostech byl muzejní výbor v souladu se stanovami muzejní Společnosti, které neumožňovaly jakékoli trvalé zcizení sbírek, neoblomný a na takové návrhy ze zásady nepřístupoval.²⁸

Archiválie se ukládaly, jak bylo zvykem i u jiných muzejních sbírek, do skříní, na necelých 200 tisíc uspořádaných kusů archiválií (různé povahy, jednalo se nejen o písemnosti, ale i pečeti, pečetidla atd.) a blíže neurčený počet archiválií neuspořádaných bylo skříní potřeba celkem 75. Sběrka historických písemností se v Hrubého éře rozrůstala jen pomalu a nové akvizice se přiřazovaly ke starým muzejním sbírkám stanoveným Václavem Schulzem, žádné nové rozsáhlé historické fondy přijaty nebyly.

Muzejní archiv však v této době výrazně pokročil ve svém vývoji od ryze historického pracoviště k – použijme nyní ahistoricky zcela moderní termín – podnikovému archivu. Teprve v roce 1920 muzejní výbor schválil na jednom ze svých zasedání, aby stará registratura muzejní Společnosti až do roku 1860 byla uložena v muzejním archivu, jakožto „*zvláštní, samostatné oddělení*“, což nebylo míněno v administrativním slova smyslu, ale spíše v tom, že písemnosti mají být drženy pohromadě a nerozptylovány do dosavadních sbírek a fondů.²⁹ Ještě v tom roce se chtěl Václav Hrubý pustit do pořádání nově přijatých písemností, nakonec však od tohoto plánu upustil vzhledem k tomu, že by nově uspořádaný materiál neměl kam dát.³⁰

Z pravidelných činností, které se odehrávaly ve všech muzejních sbírkách, archiv nevyjímaje, připomeňme ještě pravidelnou a průběžnou inventuru uspořádaných sbírek, z níž se skládaly účty vždy na konci roku při odevzdávání výkazu práce.

V této době bylo zvykem, že archiv se podílel také na výstavní činnosti muzea, především na stálých muzejních expozicích (pořádání krátkodobých výstav

27 Takto se opakovaně zapůjčovalo do pražského městského archivu různým jeho pracovníkům, ale i mimo Prahu, např. v roce 1920 černínskému archiváři Františku Teplému do Jindřichova Hradce, ANM, RNM, 1920, b. č., usneseno na schůzi správního výboru, 24. 3. 1920.

28 Srv. např. žádost domažlického městského muzea o vydání jedné městské knihy. ANM, RNM, 1920, b. č., usnesení muzejního výboru, 24. 3. 1920.

29 ANM, RNM, 1920, b. č., usnesení muzejního výboru, 24. 10. 1920.

30 ANM, RNM, 1920, výroční zpráva 1920, Archiv.

nebylo ve sledované době ještě zcela běžné), a sice v součinnosti s knihovnou, kdy ve společném sále (tzv. sále kimélii) byly vystaveny rukopisy, staré tisky a právě archiválie. Jen podotkněme, že v této době se vystavovaly originály a teprve od roku 1920 se začalo uvažovat o jejich nahrazení fotografiemi. Posoudit tuto výměnu měl jako odborník G. Friedrich. Výsledek jeho posouzení byl překvapivý: *„Na základě dobrozdání prof. Dr. Gustava Friedricha nebylo vyhověno návrhu, aby originály listin byly nahrazeny fotografiemi. Bylo však usneseno, aby vystavené listiny byly občas jemným štětcem neb jiným vhodným způsobem zbaveny prachu, o což jest správci archivu pečovati.“* Posudek také doporučil, aby mimo návštěvní hodiny byly archiválie (i rukopisy) zakrývány.³¹

Vznik samostatného Československa přinesl do Národního muzea novou naději, nadšení do práce a alespoň základní existenční jistotu pro jeho zaměstnance. Země Česká převzala od ledna 1919 všechny muzejní úředníky jako zemské zaměstnance a zavázala se je jako takové vyplácet a poskytnout jim i další výhody, jako byla např. penze. Sbírky však zůstávaly i nadále v rukách soukromé Společnosti Národního muzea, nicméně daleko výrazněji než dříve se začaly objevovat myšlenky na pozemštění, či dokonce postátnění celého muzea. Podobné úvahy však v této počáteční fázi traskotaly na nejasných kompetencích státní správy a samosprávy, plánech na budoucím správním uspořádání republiky a celé řadě dalších zcela praktických okolností.

Na muzejní archiv by sice realizace ideje pozemštění měla jistě také dopad, v tomto období však řešil problém daleko konkrétnější, kdy se v letech 1919 a 1920 hrálo o jeho samotnou existenci. Zazněl totiž jasně formulovaný požadavek, který pak opakovaně rezonoval v dějinách muzejního archivu ještě několik desetiletí a zcela zásadně ovlivnil jeho další osudy. Zemský archivář Jan Bedřich Novák a, možná překvapivě, spolu s ním i muzejní archivář Václav Hrubý požádali výbor Společnosti NM, aby *„archiv Musea království českého byl sloučen se zemským archivem království českého v jedno“*.³² Důsledek by byl jasný – zánik muzejního archivu jako samostatného pracoviště. Argumentace pro spojení byla věcná a jednoduchá: obě instituce se zabývají podobnými úkoly, budují obdobné sbírky, ale především drží archiválie téhož registraturního původu. A čteme-li v tomtéž dokumentu slova o tom, že sloučení obou archivů *„je samozřejmým požadavkem jedině správného vědeckého názoru o uložení látky archivní, trvajícího na tom, aby co z látky archivní k sobě patří a bylo časem ať z jakéhokoli důvodu od sebe odtrženo, bylo zase sloučeno v původní celek, neboť jen tak může míti dějepisné bádání z archivní látky pravý a plný užitek ...“*, je zřejmé, že i když

31 ANM, RNM, 1920, b. č., usnesení muzejního výboru, 30. 10. 1920 a 29. 11. 1920.

32 ANM, RNM, 1919, č. 532, opis společné žádosti J. B. Nováka a V. Hrubého zemskému správnímu výboru, 10. 5. 1919.

onen odborný termín v textu nenalezneme, jedná se o aplikaci provenienčního principu.

Jak víme ze starších dějin muzejního archivu, nejednalo se o zcela nový nápad, prvně zazněl návrh na jeho zrušení již při založení Archivu země České v roce 1862 a znovu se vynořil v letech sporů mezi konzervativními a pokrokovými muzejníky na počátku 2. desetiletí 20. století. Nyní se objevil potřetí, zatím nejhlasitěji vyslovený a také nejpregnantněji vyargumentovaný.³³ U některých konkrétně jmenovaných materiálů nelze proti požadavku aplikace provenienčního principu cokoli namítat. Historicky vzniklé rozdělení fondu desek zemských či knih apelačního nebo purkrabského soudu mezi dvě různé instituce bylo jistě nesystémové a nepraktické. V jiných bodech však žádost značně pokulhávala. Zemský archiv spravoval agendu starých českých katastrů, nicméně nárokovat si na tomto základě tzv. Eichlerovu sbírku, která sloužila jako podklad pro vydání šestnáctisvazkového Sommerova popisu Čech, bylo neadekvátní. Vždyť celou Eichlerovu dotazníkovou akci financovalo a organizovalo právě Národní muzeum, společně s ČAVU a pražským guberniem. Městské a patrimoniální písemnosti zastoupené v obou archivech přísně vzato nepatřily ani do jednoho z dotčených archivů, stejně jako celá řada rukopisů vzniklých ze soukromého genealogického badatelského zájmu badatelů, jako byli František Rybička, František Emanuel Renz, Jan Norbert z Neuberka či František Palacký.

Ať již byla relevance jednotlivých shromážděných požadavků jakákoli, žádost byla napsána a postoupena muzejnímu výboru a bylo na něm, jak celou věc posoudí. Muzejní výbor projednal návrh spojení 11. července 1919 a v souladu s doporučením inspektora archivu Kamila Krofty souhlasil a taktéž doporučil, „*by správa muzejního archivu byla odevzdána správě zemského archivu Království českého*“, nicméně v takto závažné záležitosti bylo definitivní rozhodnutí ponecháno valnému shromáždění Společnosti NM.³⁴ Zde jen zdůrazněme slova, že se jedná o odevzdání do správy, nikoli sloučení. Právě tento zdánlivě nevýznamný detail se totiž později ukázal jako klíčový. V červencovém vyjádření muzejního výboru se však také mimoděk ukazuje, že za plánovaným postoupením muzejních historických archivních fondů nestály pouze ušlechtilé teoretické postuláty archivní teorie, ale také zcela pragmatické důvody muzejního archiváře Hrubého.

Václav Hrubý měl totiž v nejbližší době být jmenován úředníkem nově vznikajícího pracoviště, Československého státního historického ústavu vydavatelského. Perspektiva vedení nezávislého pracoviště pro něj byla jistě nesmírně

33 Podrobněji ke genezi celé akce Klára WOITSCHOVÁ, „*Archiv Musea Království českého archivem není.*“ *Pokus o zrušení Archivu NM v letech 1919–1920*, *Paginae historiae* 27, 2019, č. 1, s. 545–553.

34 ANM, RNM, 1919, b. č., usneseno ve schůzi správního výboru, 11. 7. 1919.

lákavá a on si ji nehodlal nechat ujít. Znamenalo by to pro něj odchod ze zemské služby do státní, protože nově vznikající pracoviště bylo státním úřadem.³⁵ Pro muzeum to indikovalo možné problémy. O obsazení každého (i systemizovaného) místa se odehrával se zemským úřadem takřka lýtý boj, vyjednávání o novém pracovníkovi trvalo často i několik let a je třeba říci, že zájmy muzea a zemského úřadu byly v těchto momentech zcela odlišné. Zemi šlo přednostně o uplatnění již stávajících zemských úředníků bez ohledu na odbornost, zatímco muzeum prosazovalo právě a především odborné přednosti uchazečů. V muzeu byl Hrubého kolegou a souputníkem Gustav Skalský, o jehož odborných kvalitách nebylo pochyb, nebylo však zcela jisté, zdali by Hrubého nástupcem byl skutečně jmenován právě on. Na druhou stranu bylo zřejmé, že v Zemském archivu bude o písemnosti dobře postaráno, a návrh na sloučení tedy Hrubý patrně podával zcela s čistým svědomím. Skalský ovšem věnoval čím dál více času numismatické sbírce a počítalo se s jeho jmenováním správcem právě této sbírky. Správa archivu se tím stávala značně nejistou.³⁶

Všechno se zdálo do sebe dobře zapadat. Hrubý počítal se svého druhu spojením svého archivu se zemským a s tím, že jeho služeb v muzeu již nebude třeba. Země, resp. stát, který měl být zřizovatelem ústavu, si díky zrušení muzejního archivu činil naděje, že získá pro Státní ústav vydavatelský někdejší místnosti muzejního archivu. K posledně jmenovanému se však země Česká stavěla skepticky, o uvolnění místnosti se hlásilo i mnoho jiných zájemců. Když se V. Hrubý detailně seznámil s rozhodnutím muzejního výboru, bylo mu zřejmé, že celá akce nebude mít slibovaný efekt: správa není totéž jako spojení a v případě jakési formy depozitu do Zemského archivu nemohlo být dosaženo cíle, s nímž se celý pokus o spojení obou archivů začínal – spojení roztržených fondů.

Václav Hrubý tedy navrhl muzejnímu vedení jiné řešení. Ze zemské služby si hodlal vzít roční neplacenou dovolenou a „ze *soukromé píše*“ se i nadále věnovat správě muzejního archivu a jeho odbornému vedení. Běžnou administrativu měl vyřizovat nový koncipista. Toto netradiční řešení bylo kupodivu přijato.³⁷ Pracovní dvojedinost Václava Hrubého dávala ve skutečnosti dobrý smysl, protože jeho hlavním úkolem bylo pokračovat ve vydávání edice Regest (tedy *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*) založené na opisech z domácích i cizích archivů, které byly ovšem v majetku muzea, a do Státního úřadu vydavatelského musel být celý poměrně rozsáhlý konvolut zapůjčen, respektive

35 ANM, RNM, 1920, č. 939, podání V. Hrubého muzejnímu výboru, 3. 8. 1920.

36 ANM, RNM, 1920, b. č., Z. Nejedlý muzejnímu výboru, 22. 9. 1920.

37 ANM, RNM, 1920, č. 1153, jednatel Společnosti informuje muzejní archiv o rozhodnutí výboru, b. d.

MŠANO požadovalo jeho přenechání.³⁸ Za ně se přimlouval i Hrubý, i archivní inspektor Kamil Krofta. To je zajímavý moment, protože se jednalo o materiál, který vznikl organickou činností muzejních archivářů, a co víc, muzeum na jeho vznik vynaložilo i nezanedbatelné finanční náklady. Dle očekávání muzejní výbor návrh neschválil, povolil pouze depozitum, přičemž nejstarší vrstva opisů pořízená Palackým či Erbenem měla být z celku vyňata a ponechána v archivu jako doklad jeho činnosti. Do novějších opisů bylo povoleno vpisovat opravy, pokud to práce při jejich kolacionování s originálem vyžadovaly.³⁹

V podstatě můžeme říci, že za zachování samostatného archivu nebojoval nikdo. Představitelé muzejního výboru bezezbytku přijali odbornou argumentaci obou archivářů. Oddělení pracoviště od muzea nezpochybnil dokonce ani Zdeněk Nejedlý, který v té době také zasedal ve výboru Společnosti NM, a jak jsme viděli, několik let v archivu sám pracoval. Ostatní muzejní oddělení se neměla k této věci možnost vyjádřit, pokud by však byla sebemenší šance na získání místností, které by se po případném odstěhování archivu uvolnily, všechna oddělení by se o ně s radostí ucházela. Podobně jako tomu bylo po odchodu botanického oddělení do pražské Troji, či ještě předtím etnografického oddělení do Letohrádku Kinských na Smíchově. Zemský úřad odbornou stránku věci také nehodnotil a rozhodující pro něj bylo pouze to, že se spojením by nevznikly žádné finanční náklady. Zaměstnanci muzea i archivu byli placeni ze zemské pokladny, šlo tedy pouze o jejich převedení z jedné instituce do druhé. Bezprostředně nehrozily ani výdaje za stěhování, protože oba archivy sídlily v téže budově. Zemský výbor tedy sloučení bez dalšího doporučil.⁴⁰

První závažný pokus o zrušení muzejního archivu ukončilo rozhodnutí zasedání výboru Společnosti NM 6. října 1920. Návrh na „fusi“ obou institucí byl tímto nejvyšším muzejním orgánem zamítnut. Argumentace byla jasná: muzejní sbírky jsou dle stanov Společnosti nezcizitelné, není je tedy možno darovat jiné instituci, pouze odevzdat jako depozitum. Další bod zdůvodnění se odkazoval na dlouholetou tradici muzejního archivu a úkoly stanovené již samotným Františkem Palackým, které dosud nebyly naplněny a „... *sloučením archivu muzejního se zemským byl by prvý jaksí ochuzen, poněvadž by klesl pouze na součástku archivu zemského, jež by se musila podříditi zájmům celku, což za daných poměrů v jeho prospěchu dosud není* ...“⁴¹ Dále se zde ještě dočteme, že bude lépe s jakýmikoli závažnými kroky stran muzejního archivu počkat, až

38 ANM, RNM, 1920, b. č., V. Hrubý muzejnímu výboru, 21. 9. 1920.

39 ANM, RNM, 1920, č. 1153, rozhodnutí muzejního výboru na vědomí muzejní správě, 24. 9. 1920.

40 ANM, RNM, 1920, b. č., usneseno ve schůzi správního výboru, 26. 1. 1920.

41 ANM, RNM, 1920, č. 1126, jednatel Společnosti NM informuje zemský správní výbor o rozhodnutí muzejního výboru stran spojení obou archivů, 24. 9. 1920.

bude rozhodnuta otázka „*velikého národního archivu*“ a bude také upraven poměr zemského archivu k československému státu. Odborné archivní argumenty byly zcela pominuty.

Muzejní archiv tedy prozatím obhájil, jakkoli takřka proti vůli všech, svoji samostatnou existenci. Tento první skutečně do důsledku dovedený pokus však znamenal do budoucna určitý precedens. Z hlediska Národního muzea právě vyličená epizoda ukázala, že muzeum na své sbírce písemností příliš nelpí, jakkoli byla plnoprávnou součástí muzea již od samého jeho počátku. Zachovaly by se se stejným klidem a vstřícností muzejní orgány i v případě pokusu odloučit od muzea třeba sbírku mineralogie či historické archeologie? Zároveň epizoda výmluvně ilustruje i tehdejší stav archivnictví v mladém Československu. Bez opory v legislativě, v časech formulování teoretických archivních postulátů a v době celkové organizační neukotvenosti neměly odborné archivní argumenty zatím dostatečnou váhu, aby mohly změnit osud nejstaršího veřejného organizovaného archivu u nás.

ANM, RNM, 1919, č. 532 – opis společné žádosti J. B. Nováka a V. Hrubého zemskému správnímu výboru, 10. 5. 1919

V Praze dne 10. května 1919.

Správnímu výboru Musea království českého v Praze.

Archiv Musea království českého vznikl náhodně tím, že do sbírek starého Národního musea byly darovány jednotlivci také staré listiny, poněvadž jsme neměli veřejného archivu, kam by se ukládaly (archiv pražského místodržitelství to ovšem být nemohl), aby se v soukromých rukou neztratily. Původně byly ukládány společně se sbírkou rukopisů v knihovně musejní. Teprve když se jich nahromadilo více, byly z knihovny vyřaděny a založena samostatná sbírka památek listinných, jež byla nesprávně a neprávem označena slovem archiv. Archiv Musea království českého archivem není, nýbrž jen nahodilou sbírkou písemností, kterou sloučiti s archivní látkou uloženou v zemském archivě království českého je samozřejmým požadavkem jediné [!] správného vědeckého názoru o uložení látky archivní, trvajícího na tom, aby co z látky archivní k sobě patří a bylo časem ať z jakéhokoli důvodu od sebe odtrženo, bylo zase sloučeno v původní celek, neboť jen tak může mítí dějepisné bádání z archivní látky pravý a plný užitek.

A archiv Musea království českého obsahuje velmi mnoho, co je jen částí celku, jehož druhá část je uložena právě v zemském archivě království českého. Velmi často se stávalo, že soukromý majitel archiválií, chtěje uložit své sbírky v ústavě veřejném, rozdělil je a část daroval archivu musejnímu a část archivu zemskému. Nebo archivu musejnímu byla od vrchního zemského soudu v Praze darována veliká řada starých soudních knih ještě před založením archivu zemského a jiná řada knih téhož archivního fondu byla darována později archivu zemskému. Pro tuto takřka organickou souvislost obou archivů, již lze vysvětliti tím, že archiv musejní měl podle programu Palackého též cíl jako později archiv zemský, uvádíme tyto hlavní doklady:

1) V archivě zemském je uložen nejstarší státní archiv český, archiv korunní, a archiv musejní má tři jeho inventáře, jeden z nich z roku 1804 dokonce v originále.

2) Archiv zemský má velikou část archivní látky související s deskami zemskými a v archivu musejním je přes 200 rukopisů úplně téže archivní látky deskové, mezi tím dokonce 80 svazků původních rejstříků desk zemských od 1854 počínaje.

3) V archivu zemském jsou uloženy všechny katastry království českého a v archivě musejním je na 20 knih k téže věci a nad to je v něm uložena úřední látka k popisu království českého z 20.–30. let 19. století, shromážděná pro druhé vydání Schallerovy Topografie království českého.

kapitola I.

4) Archiv zemský má přes 200 knih královského soudu apelačního na hradě pražském a archiv musejní chová přes 40 knih téhož původu.

5) V archivě zemském je přes 10 000 starých městských a pozemkových knih, archiv musejní jich má na 70.

6) V archivě zemském je uložena část archivní látky university pražské, jiná část, nemenší, je v archivě musejním.

7) Archiv zemský chová listiny kouřimské, stříbrské, královéhradecké, rakovnické, slavkovské, děkanství karlštejnského, v archivě musejním jsou ke všem těmto skupinám znamenité doplňky.

8) Sbírce rukopisů uložených v archivě zemském odpovídá neméně bohatá sbírka rukopisů zcela podobného obsahu v archivě musejním.

9) V archivě zemském jsou genealogické sbírky Wunschwitzova, Renzova a Schumannova a každá z nich má řadu doplňků v archivě musejním, první 10, druhá 22, třetí 8 rukopisů. A k tomu je v archivě musejním uložena zcela obdobná genealogická sbírka Vratislavova, která soubor sbírek v archivu zemském výborně doplňuje.

10) Konečně Rybičkovu sbírku privilegií měst českých uloženou v archivě zemském pěkně doplní Rybičkova sbírka výpisů ke genealogii české šlechty uložená v archivě musejním, který nad to má podobné sbírky Palackého, J. K. Rojka a A. Dundra.

Z těchto dokladů vysvítá jasně, že archiv musejní je ve svém jádře jen zlomek archivní látky uložené také a hlavně v archivě zemském a bylo by jen v zájmu vědeckého badání, kdyby archiv musejní byl sloučen s archivem zemským.

Ale tím není ještě řada důvodů pro sloučení archivu musejního se zemským ukončena. V archivě musejním jsou uložena registra královského soudu komorního a registra soudu nejvyššího purkrabství pražského s bohatou skupinou soudních knih nejvyššího zemského soudu, celkem k 600 svazků, což původně vše bylo uloženo u vrchního zemského soudu v Praze a darováno r. 1859 archivu musejnímu, kdežto druhá část podobné látky byla roku 1868 darována archivu zemskému. Je tedy jasno, že i tyto dvě veliké skupiny patří k sobě a bylo by jen se znamenitým prospěchem dějepisného bádání, kdyby byly sloučeny v jedno.

A totéž platí o sbírkách opisů v obou archivech a o sbírkách patentů. I ty sloučeny v organický celek poslouží dějepisnému bádání mnohem lépe než rozděleny jako dosud.

Z právě uvedených jasných důvodů podepsaní předkládají žádost, aby správní výbor Musea království českého zařídil vše, čeho by bylo zapotřebí, aby stará, dobrá myšlenka, vyslovená hned v referátě dra F. Braunera o zřízení místa zemského archiváře a v zasedání zemského výboru dne 29. července 1862 a dosud na škodu našeho dějepisného badání neprovedena, byla uskutečněna – , aby archiv Musea království českého byl sloučen se zemskými archivem království českého v jedno.

*Dr. Jan B. Novák
Ředitel zemského archivu*

Prof. Dr. Kamil Krofta

*Dr. Václav Hrubý
archivář Musea království českého*

ANM, RNM-ANM, 1925 – Památník Odboje vojenský archiv a museum čs. zahr. vojsk v Praze Č. j. 160 A. T.

Věc: Žádost o přidělení místnosti

Slavnému Správnímu výboru Společnosti Národního Musea v Praze.

Archiv legií (archiv zahraničních vojsk při Památníku Odboje v Praze) – požívá od konce r. 1919 pohostinství Národního Musea. Blahovůle, se kterou tehdy Společnost Národního Musea poskytla místnost pro úřadovnu a nejnútnejší prostor pro umístění materiálů Archivu legií, rovněž i vydatná pomoc, kterou přispěl ředitel Zemského archivu, p. vrch. arch. rada Dr. Novák zapůjčením skříní k uložení archivalií, znamenaly v podstatě záchranu velkého národního bohatství, jak beze sporu lze označiti významné a cenné sbírky dokumentů a listinných památek zahraničního hnutí československého za světové války, chovaných v Archivu legií.

S neuvěřitelnými namnoze obtížemi převezené do vlasti archivalní sbírky zahraničních vojsk československých, ba i některé archivy politických jejich orgánů octly se v hlavním městě osvobozeného státu československého doslovně bez přístřeší. V červenci 1919 byl do vlasti přivezen archiv Odbočky československé Národní Rady pro Rusko, archiv Odbočky Národní Rady v Itálii a archiv dobrovolnického sboru v Itálii. Archivalní sbírky byly uloženy v bednách a složeny v přízemní chodbě Umělecko-průmyslové školy na Rejdišti. Po novinářských správách, že do vlasti byly přivezeny archivy a seznamy čsl. vojska na Rusi, vojenské úřady, zejména však důstojníci, kteří archivy byli přivezli, byli

zahrnování jednak dotazy pozůstalých a příbuzných legionářů po osudech jednotlivých příslušníků zahraničních vojsk, jednak pak žádostmi o potvrzení skutečností, které zakládaly nárok pozůstalých na vyživovací podporu. Neodkladné vyřízení těchto dotazů – jež přímo předepisovaly právní podmínky zákonného nároku na požitky vyživovací a zaopatřovací – nemohlo být odmítáno, a poněvadž nebylo místností, úřadovali zaměstnanci Archivu na chodbě na bednách, ze kterých byly listinné dokumenty vybírány a po skončení úředních hodin znovu tam ukládány. To byl stav nesnesitelný. Po opětovných a opětovných žádostech a prosbách tehdejšího správce Archivu o přidělení úřadovny a vhodnější umístění sbírek přivezených, byl Archiv legií v říjnu 1919 přestěhován do velkého přízemního sálu Strahovského kláštera. Avšak toto umístění očekávaného zlepšení nepřineslo; veliký sál nebyl vůbec vytápěn, archivalie zůstávaly dále v bednách, ani nyní nemohlo být pomýšleno, než na pouhé práce administrační, které za takových podmínek v zimních měsících byly opravdovou trůzní. Teprve krátce před vánocemi roku 1919 – díky blahovůli Společnosti Národního Musea – dostalo se Archivu nejnutnějšího prozatímního umístění v Národním Museu, kde mu byla pro úřadovnu vyhrazena v přízemí malá místnost, slouživší dříve za skladiště minerálních kamenů, pro archivalie pak propůjčeny přilehlé chodby, takže sbírky bylo lze konečně vybrati z beden a uložit do skříní zapůjčených Archivu legií laskavostí ředitelství Zemského Archivu.

Jak již bylo řečeno, tímto umístěním Archiv legií byl zachráněn před povlounou, ale jistou zkázou, jež velikému národnímu bohatství, v Archivu chovanému, za dřívějšího stavu hrozila. Byly také umožněny práce administrační, mohlo být pomýšleno na konserovování archivních materiálů, jež peripetiemi cesty a dosavadního pobytu v republice značně trpěly.

Pomoc Společnosti Národního Musea, Archivu legií tak blahovolně přinesené, ředitelství Památníku Odboje vysoce a vděčně si vážilo, a znajíc stísněné umístění sbírek Národního Musea, umístilo Archiv legií nouzově tak, aby mu bylo možno pracovati ve vsí skromnosti hosta, aspoň na nejnutnějších pracích administračních. Žel, o vědecké práci Archivu legií nedalo se téměř mluvit. Archiv se téměř výhradně – kromě prací administračních – omezil na činnost sběratelskou a konservační. Činnost sběratelská vedla však k značnému zvětšení sbírek Archivu legií, které čítají dnes na 120 velkých skříní – takže nouzové umístění Archivu značně se zhoršilo.

V úřadovně o prostoru 90 m³ (z čehož 12 m³ zabírají stoly a skříně) pracuje osm lidí (4 důstojníci, 2 písařky na stroji, 1 oficiant a 1 zřízenec). Toto veliké stísnění zabraňuje jakékoli systematické činnosti. Překáží jeden druhému. Běžné práce administrační jsou konány se skutečným sebezapřením; listinné materialie, uložené ve skříních na chodbách, stálým přenášením velice trpí. Není pomýšlení na vědecké třídění archivního materiálu, práce konservační, prováděné s největším úsilím, jsou zdržovány stále jedním a týmž: není místa pro pracovníky.

Zpřístupnění archivu vědeckého bádání, po němž se volá den ze dne hlasitěji, je fakticky znemožněno. Není místa, kde by mohli vědečtí badatelé pracovat. Archiv legií je už dnes vyhledáván cizinci (Italové, Rusové, Poláci). Při jejich návštěvách dochází někdy k velmi delikátním rozhovorům, které referent archivu je nucen vésti v přítomnosti zřízenců. Půjčovati archivalie není možno, místo k studování nabídnouti nelze.

Podepsané ředitelství Památníku Odboje dlouho již pomýšlí na jediné útočiště: obrací se znovu k slavnému Správnímu výboru Společnosti Národního Musea s prosbou o blahovolné další přispění. Snad by Správní výbor našel dnes možným přidělití Archivu legií některou místnost, již by bylo možno v dohledné době uvolnit. Archivu legií bylo by tím pomoheno opět z nejhoršího. Do nově získané místnosti bylo by lze převést část úřadovny Archivu legií a byl by zde umístěn tzv. „Korunní“ archiv zahraničních vojsk československých, jež tvoří sbírky dokumentů Národní Rady a jejich Odboček v Rusku a Itálii, archiv politického plnomocníka vlády československé republiky pro Rusko a archiv velitele zahraničních vojsk československých, aby tyto důležité dokumenty byly bezpečněji chráněny před možným poškozením, jemuž jsou vystaveny na chodbách.

Doufajíc v příznivé vyřízení své uctivé žádosti, podepsané ředitelství Památníku Odboje dovoluje si poznamenati, že se jedná o prozatímní umístění na dobu omezenou (2 až 4 léta), to jest do skončení stavby Památníku Národního Osvobození, jejíž vypsání možno bezpečně očekávat na podzim tohoto roku.

V Praze 23. února 1925.

Tajemník P. O.:

št. kap. [podpis nečitelný]

Zástupce ředitele:

mjr. Holeček

VYDAVATEL A TEORETIK

VÁCLAV HRUBÝ

(9. 10. 1885 – 15. 1. 1933)

„Můj dočasný představený a uvaděč do tajností archivu Národního muzea Václav Hrubý byl milý společník, hodný člověk, ale těžký neurastenik. Malé postavy, křehkého těla, bledé tváře s malým světlým knírkem pod nosem, něžnými dívčíma očima, chodil stále jen v krátkém fráčku, ‚lašťovce‘ s křídly, jako kdysi Jenšovský v Římě, nosil tvrdý límec s černou mašličkou. Trpěl denními bolestmi hlavy a stále požíval pyramidon. Pracoval neustále a někdy jako by nad prací snil.“¹ Těmito slovy později vzpomínal na svého někdejšího šefa v muzejním archivu Karel Stloukal. Mohou se možná zdát poněkud nelaskavá, ale ve skutečnosti na svého muzejního nadřízeného Stloukal vzpomínal rád. Zároveň se některé rysy jeho charakteristiky opakují i v jiných vzpomínkách na Václava Hrubého,² takže na nich patrně byla i část pravdy.³

Rudolf Urbánek pronesl o životaběhu V. Hrubého poznámku, že „*má prostou linii našeho průměrného typu vědeckého pracovníka*“.⁴ Co si pod tím představit? Rodák z Hradce Králové získal odborné historické vzdělání na pražské univerzitě a později je doplnil i exkluzivním pomocněvědným školením v Institutu pro rakouský dějepis. Muzejní archiv byl v letech 1909–1922 jeho prvním odborným angažmá. Archivnictví jej ovšem zajímalo i v teoretické a organizační rovině, angažoval se v debatách o organizaci domácího archivnictví. Jedním z výsledků jeho úvah na tomto poli byl i pokus o spojení muzejního archivu s tím zemským, jehož průběh jsme sledovali v hlavním textu.

1 Karel STLOUKAL, *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, Praha, 2012, s. 283.

2 Archiv Masarykovy univerzity, C fot I 183. Za laskavé poskytnutí portrétní fotografie děkujeme paní Jitce Měřinské.

3 To se týká především postřehů o Hrubého chatrném zdraví, na něj jsme ostatně narazili i v předcházející kapitole.

4 Rudolf URBÁNEK, *Nekrolog*, Ročenka Masarykovy univerzity v Brně 15, 1935, s. 55.

Nás však nyní zajímají především jeho ostatní aktivity.⁵ V první řadě ty pedagogické. Působil na Karlově univerzitě jako soukromý docent, ale jeho jméno je spojeno i se Státní archivní školou, na níž přednášel od roku 1920 diplomatiku. Václav Hrubý pak využil v roce 1924 příležitost, kterou mu mohla poskytnout nově založená univerzita v Brně, na níž získal mimořádnou (1925) a později i řádnou (1928) profesuru. Připomeňme, že právě pro brněnské studenty vydal jednu z dnes již klasických archivních příruček *Úvod do archivní teorie i praxe*.⁶

Druhou oblastí, v níž se Hrubý výrazně angažoval, bylo vydávání pramenů. Na jedné straně se mu věnoval v praktické rovině. Viděli jsme, že muzejní archiv opustil, aby se ujal vedení Československého státního historického ústavu vydavatelského.⁷ Zde se pustil do edice listin korunního archivu, z něhož připravil k vydání dva svazky.⁸ Svým způsobem stejně zajímavým příspěvkem pro vývoj našich pomocných věd (jeho pojetí věci ovšem spíše vyhovoval termín *základní vědy historické*) a edičních metod jsou ovšem jeho mnohdy velmi maximalistické představy o obou těchto oborech činnosti. Seznámit se s jeho náhledy můžeme v předmluvách k edicím, odborných textech, ale také v mnohdy velmi ostře formulovaných polemikách a recenzích. Společné jim je vysoké mínění o možnostech diplomatiky při výkladu starších dějin a varování před pouhou mechanickou aplikací nástrojů vnější a vnitřní kritiky písemností.

Jeho odborné práce se dotkly celé řady témat středověku; velké syntetické dílo, po němž toužil a které plánoval, bohužel nikdy nevzniklo. Zemřel nenadále a předčasně, ve svých 47 letech. Celá řada jeho plánů a projektů zůstala bohužel nenaplněna.

-
- 5 K životopisu V. Hrubého srv. Hana PÁTKOVÁ, *Václav Hrubý a archivní škola*, *Paginae historiae* 29, 2021, č. 1, s. 173–181; drobnější texty Zbyněk SVITÁK, *Václav Hrubý*, *Universitas*, 2013, č. 1, s. 51–52; Stanislav BÁRTA, *Václav Hrubý (1885–1933): „Ctižádost objevovat nové světy“*, in: Tomáš Borovský; Jiří Němec, *Pod ochranou Kleiô: historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Brno*, 2019, s. 66–67; ze starších prací např. již citovaný mimořádně rozsáhlý, podrobný a informačně velmi zajímavý nekrolog Rudolfa URBÁNKA, *Nekrolog*, *Ročenka Masarykovy univerzity v Brně* 15, 1935, s. 55–108 a taktéž nekrolog Zdeněk KRISTEN, *Za Václavem Hrubým*, *Časopis archivní školy* 11, 1934, s. 162–173.
 - 6 Václav HRUBÝ, *Úvod do archivní teorie i praxe*, Brno, 1930.
 - 7 Božena KOPIČKOVÁ, *Vznik a počátky Československého státního historického ústavu vydavatelského*, *Bulletin Historického ústavu AV ČR*, 1995, č. 3, s. 6–7.
 - 8 Václav HRUBÝ (ed.), *Archivum Coronae regni Bohemiae*, I–1 a II (do 1305, 1346–1355), Praha, 1935 a 1928.

KAPITOLA II.

POKLIDNÁ MEZIVÁLEČNÁ LÉTA

Karel Stloukal nastoupil svoji službu v muzejním archivu 13. ledna 1921.¹ Jeho takřka překotný nástup se nemohl více odlišovat od pozvolného kariérního postupu jeho předchůdce Václava Hrubého. A jako by již tato první odlišnost předznamenávala výrazně odlišný charakter Stloukalovy éry.

Karel Stloukal byl podobně jako Václav Hrubý absolventem Institutu pro rakouský dějezpýt a teoretická výbava, kterou si odtud přinášel, slibovala do budoucna muzejnímu archivu dobré vyhlídky. Navíc ani v praktickém archivnictví nebyl úplný nováček, protože měl za sebou několikaměsíční praxi v Archivu země České (březen 1919 – duben 1920), kde „ochutnal“ zemskou službu a všechna její pozitiva i negativa a zároveň měl možnost získat první praktické archivářské ostruhy. Do muzea však nepřišel přímo ze zemského archivu, nýbrž v mezidobě stihl ještě krátkou epizodu jako tajemník ve zpravodajském oddělení ministerstva zahraničních věcí (od května 1920). Zdá se však, že ministerské angažmá nakonec nebylo přesně tím, co by ho naplňovalo, neboť jak psal prof. Gustav Friedrich ve svém doporučujícím dopise podporujícím Stloukalův nástup do muzejního archivu: „... *poněvadž však služba ta jej odvádí od oblíbených jeho prací historických, k nimž směřovaly všechny jeho posavadní studie, hledá příležitost, aby se mohl vrátiti k práci historické, kterou si obral za svůj životní úkol...*“²

Profesoru Friedrichovi se, myslím, mimoděk podařilo vystihnout pravou povahu Stloukalova zájmu o práci v muzeu. Zatímco Hrubý kromě svých historiografických prací promýšlel i teoretické aspekty své muzejní praxe, v osobě Stloukalově přicházel již velmi zkušený a zapálený badatel, editor historických pramenů a autor historiografických prací, nikoli však nadšený archivář. Svůj čas totiž měl v úmyslu i nadále spravedlivě dělit mezi vlastní badatelskou činnost, k níž především směřovaly jeho ambice, a práci v zemské instituci. Karel Stloukal bezprostředně po ukončení svého studia na Institutu absolvoval jako stipendista Zemského výboru království Českého badatelský pobyt ve vatikánském archivu (září 1913 – červen 1914), kde byl pověřen přípravnými

1 ANM, RNM, 1921, č. muzejní vedení zemskému správnímu výboru, 14. 1. 1921.

2 ANM, RNM, 1920, b. č., příměluva G. Friedricha pro muzejní výbor, 9. 11. 1920.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Archiv Národního muzea ve 20. století***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.